

หลักการส่งเสริมเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น PRINCIPLES FOR PROMOTING LOCAL POLITICAL NETWORKS

อัจฉรา ปิยวิทย์ชาติ

Achara Piyavidhayachat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์จันทบุรี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chanthaburi Campus.

E-mail: achara.piya@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า การเมืองท้องถิ่นวิถีพุทธเป็นกระบวนการที่นำหลักธรรมมาผสมผสานกับหลักการทางการเมืองสมัยใหม่ เพื่อสร้างเครือข่ายที่มีความโปร่งใส ยุติธรรม และยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่นำมาประยุกต์ใช้ประกอบด้วย หลักธรรมาภิบาล หลักฉันทามติ หลักอริยสัจ 4 หลักมัชฌิมาปฏิปทา และหลักความเมตตากรุณา ซึ่งช่วยส่งเสริมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมุ่งเน้นการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

การสร้างเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นภายใต้หลักธรรมเหล่านี้ ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างฐานเสียงที่มั่นคงผ่านการครองใจประชาชนด้วยคุณธรรม แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนานักการเมืองท้องถิ่นสู่ระดับจังหวัดและระดับประเทศต่อไป นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมยังส่งผลให้เกิด "การเมืองคุณธรรม" ที่เน้นการใช้อำนาจอย่างมีธรรมาภิบาล พร้อมรับการตรวจสอบจากภาคประชาชน และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสังคมที่เอื้ออาทรและลดความขัดแย้งในระดับฐานราก นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่มั่นคงและยั่งยืนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การเมืองคุณธรรม, การเมืองวิถีพุทธ, เครือข่ายการเมืองท้องถิ่น, ธรรมาภิบาล

Abstracts

This academic article aims to propose guidelines for integrating Buddhist principles to strengthen local political networks. The study finds that Buddhist-oriented local politics is a process that merges Dhamma principles with modern political concepts to create networks characterized by transparency, justice, and sustainability. Key principles applied include Governance (Thammaphiban), Consensus (Chanthamati), the Four Noble Truths, the Middle Way (Majjhima Patipada), and Loving-kindness and Compassion. These principles encourage stakeholders to prioritize public interest over personal gain.

Building local political networks based on these virtues not only secures a stable support base by winning the hearts of the people through morality but also serves as a crucial foundation for developing local politicians into provincial and

national levels. Furthermore, the application of Dhamma leads to "Moral Politics," emphasizing the ethical use of power, accountability to public scrutiny, and responsibility. These elements are vital mechanisms for creating a caring society, reducing grassroots conflicts, and ultimately fostering a stable and sustainable democracy.

Keywords: Buddhist Politics, Moral Politics, Local Political Networks, Governance

บทนำ

การเมืององค์กรการเมืองมีพฤติกรรมปรับประยุกต์การใช้วิถีทางประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตวิถีธรรมวิถีพุทธผสมผสานกับการใช้สิทธิทางการเมืองการปกครอง ในขณะเดียวกัน กิจกรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยก็มีความแตกต่างจากต้นฉบับเดิม กล่าวคือ ลักษณะความสัมพันธ์กับการดูแลอุปถัมภ์กันและกัน ลักษณะเป็นการช่วยเหลือ ฟังพาอาศัยเอื้อเฟื้อต่อกัน เน้นความช่วยเหลือเกื้อกูลและการตอบแทนที่เราเรียกว่า บุญคุณ (อุดม คุมา, 2555) การเมืองระดับท้องถิ่นเป็นกลุ่มการเมืองที่มีกิจกรรมทางการเมืองใกล้ชิดกับการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมของไทย การสร้างบุญคุณดูแลซึ่งกันและกันของผู้ที่สนับสนุนทางการเมือง ความเป็นเครือญาติ พรรคพวก กลุ่มอาชีพที่เคยรู้จักตามรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ และก่อเกิดปัญหาทางการเมือง สนับสนุนทางการเมืองหลายอย่างปรากฏชัด ช่วยปกป้องดูแลผลประโยชน์ นำไปสู่การกระทำทุจริตในรูปแบบต่างๆ ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ในขณะเดียวกัน

หลักการช่วยส่งเสริมการเมืองท้องถิ่นวิถีพุทธ เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการ ใช้วัฒนธรรมเป็นฐานในการสนับสนุนทางการเมืองการเข้าร่วมกิจกรรมดูแลสุขทุกข์รวมถึงการป้องกัน ปัญหาทุจริตการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มการเมืองที่เป็นฐานการเมืองของตน มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่ทำหน้าที่ตัดสินใจ และประชาชนต้องการมีส่วนร่วม โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางการเมือง (political socialization) โดยสถาบันต่างๆ เช่น ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน กลุ่มสังคมและสื่อมวลชน เพื่อที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่น หนึ่งอย่างต่อเนื่อง และมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมต่างๆ อยู่เสมอ (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2549) หลักธรรมหลายประการสามารถส่งเสริมเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นให้มีความ เข้มแข็ง โปร่งใส และยั่งยืน

หลักธรรมาภิบาล เน้นการปกครองอย่างโปร่งใส ยุติธรรม ตรวจสอบได้ และรับผิดชอบต่อ ประชาชน ส่งเสริมให้เครือข่ายการเมืองท้องถิ่นทำงานอย่างโปร่งใส เปิดเผยข้อมูลข่าวสาร ตรวจสอบ ได้ และรับฟังเสียงประชาชน การพัฒนาเนื่องจากขาดหลักธรรมาภิบาลในการดำเนินงานของ หน่วยงานภาครัฐส่งผลให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่มีประสิทธิภาพเป็นปัญหาที่รัฐบาลได้หาแนวทาง ป้องกันและปราบปรามเพื่อให้ปัญหาดังกล่าวลดน้อยลงหรือหมดไปจากสังคมไทย (ปรีชา อุตระกุล และคณะ, 2561)

หลักฉันทามติ เน้นการตัดสินใจร่วมกันโดยคำนึงถึงความคิดเห็นของทุกฝ่าย ส่งเสริมให้เครือข่ายการเมืองท้องถิ่นทำงานร่วมกันอย่างสันติ บนพื้นฐานของการเคารพความคิดเห็นที่หลากหลาย มุ่งหาทางออกร่วมกัน

หลักอริยสัจ ช่วยให้เข้าใจความจริงของปัญหา ส่งเสริมให้เครือข่ายการเมืองท้องถิ่นวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีเหตุผล หาสาเหตุที่แท้จริง มุ่งแก้ไขปัญหาย่างตรงจุด

หลักมัชฌิมาปฏิปทา เน้นการดำเนินทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง ส่งเสริมให้เครือข่ายการเมืองท้องถิ่นทำงานอย่างสมดุล ไม่เอนเอียง หาจุดกึ่งกลางระหว่างความต้องการของกลุ่มต่างๆ

หลักกรุณา เน้นความเมตตา ปรารถนาดีต่อผู้อื่น ส่งเสริมให้เครือข่ายการเมืองท้องถิ่นทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มุ่งช่วยเหลือผู้ยากไร้ และสร้างสังคมที่เอื้ออาทร

การเมืองท้องถิ่นที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการจัดกิจกรรมทางการเมือง การใช้อำนาจทางการเมือง เมื่อมีอำนาจทางการเมืองบริหารจัดการท้องถิ่น การจัดการกิจกรรมทางการเมืองแสดงให้เห็นถึงการทำหน้าที่ด้วยความมีคุณธรรมประจำใจ กิจกรรมทางการเมืองพร้อมรับการตรวจสอบ มีผลงานเป็นที่ยอมรับ เกิดเครือข่ายทางการเมือง สร้างพลังหนุนจากการเมืองท้องถิ่นสู่การเมืองระดับชาติ วางรากฐานทางการเมืองเพื่อให้แกนนำทางการเมืองทุกระดับมีการใช้คุณธรรมผสมผสานกับการจัดกิจกรรมทางการเมืองสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาและหลักศาสนาอื่นๆให้เกิดการเมืองเชิงสร้างสรรค์

2. การสร้างเครือข่ายด้วยหลักธรรมาภิบาล

การสร้างเครือข่ายด้วยหลักธรรมาภิบาล เป็นหลักการแนวคิดแบบนักคิดตะวันตกให้สร้างความชอบธรรมทางการเมือง สร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง เกิดเครือข่ายสนับสนุนและตรวจสอบทางการเมือง สร้างเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนนั้น โดยยึดหลักธรรมาภิบาล ตามหลักการบริหารจัดการที่ดี โปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีความรับผิดชอบต่อสมาชิกในเครือข่าย และนำหลักการธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการสร้างเครือข่ายทางการเมือง ประกอบด้วย

หลักนิติธรรม นักการเมืองท้องถิ่นกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับ และแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรมมีกลไกการตรวจสอบและลงโทษผู้ฝ่าฝืนคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของสมาชิกในเครือข่าย

หลักความโปร่งใส นักการเมืองท้องถิ่นเปิดเผยข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรม การเงิน และการตัดสินใจของเครือข่ายสมาชิกมีสิทธิเข้าถึงข้อมูลและสอบถามข้อสงสัยจัดทำระบบบัญชีและการตรวจสอบภายในที่มีประสิทธิภาพ

หลักการมีส่วนร่วม นักการเมืองท้องถิ่นเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกิจกรรม และโครงการต่างๆ ของเครือข่ายรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากสมาชิกอย่างจริงจัง ส่งเสริมให้สมาชิกมีบทบาทนำในกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย นักการเมืองยังเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของประชาชน และยังที่ได้รับการยอมรับจากประชาชน เพื่อให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการและมีทักษะ ที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการตัดสินใจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

เป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมาย โดยรวมเพื่อที่จะเกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน (วันชัย วัฒนศัพท์, 2551)

หลักความรับผิดชอบ นักการเมืองท้องถิ่นบริหารจัดการเครือข่ายด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีประสิทธิภาพรับผิดชอบต่อผลลัพธ์และผลกระทบจากกิจกรรมของเครือข่าย ชี้แจงข้อมูลและตอบคำถามต่อสมาชิกอย่างตรงไปตรงมา

หลักความคุ้มค่า นักการเมืองท้องถิ่นใช้ทรัพยากรของเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดตรวจสอบและประเมินผลกิจกรรมของเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอพัฒนากลไกการติดตามผลและการจัดการความเสี่ยง

หลักคุณธรรม นักการเมืองท้องถิ่นยึดมั่นในจริยธรรม ความซื่อสัตย์ และความโปร่งใส ปฏิบัติต่อสมาชิกในเครือข่ายด้วยความเท่าเทียม ส่งเสริมบรรยากาศการทำงานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและความร่วมมือ

การประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลเพื่อส่งเสริมและสร้างเครือข่าย จัดประชุมสมาชิกเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารกิจกรรมทางการเมือง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และรับฟังข้อเสนอแนะ จัดทำเว็บไซต์หรือช่องทางการสื่อสารออนไลน์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมทางการเมือง และผลงานทางการเมืองของเครือข่ายทางการเมือง จัดทำระบบบัญชีและการตรวจสอบภายในที่มีประสิทธิภาพ เพื่อตรวจสอบการใช้จ่ายเงินทุนและทรัพยากรของเครือข่าย จัดทำกลไกการร้องเรียนและการเยียวยา เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของสมาชิกในเครือข่ายทางการเมือง การสร้างเครือข่ายทางการเมืองด้วยหลักธรรมาภิบาล จะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความยั่งยืนให้กับเครือข่ายทางการเมือง ช่วยให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่ายทางการเมืองอย่างเต็มศักยภาพ และนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งทางการเมืองและกิจกรรมอื่นๆ เชื่อมตั้งแต่การเมืองท้องถิ่นถึงการเมืองระดับชาติ

3.การสร้างเครือข่ายด้วยหลักธรรม

การสร้างเครือข่ายทางการเมืองด้วยหลักธรรม ลักษณะการใช้ผลงานทางการเมือง การแสดงคุณธรรมทางการเมือง การนำหลักธรรมมาเป็นหลักการหลักปฏิบัติจัดกิจกรรมทางการเมือง การจัดการบริการกิจกรรมทางการเมืองท้องถิ่นส่งผลต่อความเชื่อมั่นเมื่อทำกิจกรรมทางการเมือง การสนับสนุนทางการเมือง การขับเคลื่อนนโยบายทางการเมือง การลงมติสนับสนุนกิจกรรมทางการเมือง การดำเนินการตามนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น การขอมติต่อให้เกิดการสร้างสัมพันธ์ สร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งสนับสนุน โต้แย้งแต่ไม่ขัดแย้งทางการเมือง และหลักธรรมนำมาประยุกต์ใช้กับเครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่นให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันของกลุ่มคนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างฉันทามติ

หลักธรรมเมตตา นักการเมืองมุ่งหวังสร้างความดี ช่วยเหลือเกื้อกูล ส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มมีความสุขทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ปราศจากอคติ และความโลภ

หลักธรรมกรุณา นักการเมืองเข้าใจ รับฟัง และเห็นอกเห็นใจต่อปัญหาและความต้องการของผู้อื่นช่วยเหลือสนับสนุนสมาชิกในกลุ่มเมื่อยามยากลำบาก

หลักธรรมมูทิตา นักการเมืองร่วมยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่น ส่งเสริมให้เกิดการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ และความสำเร็จ

หลักธรรมอุเบกขา นักการเมืองวางเฉยต่อกิเลส อคติ และความโลภ มองปัญหาอย่างเป็นกลาง ยึดมั่นในหลักการและเหตุผล

หลักธรรมสติสัมปชัญญะ นักการเมืองมีสติอยู่กับปัจจุบัน รับฟังอย่างตั้งใจ คิดวิเคราะห์อย่างรอบคอบ ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

หลักธรรมสัมมาทิฐิ นักการเมืองมีความเห็นชอบด้วยชอบธรรม มองปัญหาอย่างถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง

การประยุกต์ใช้หลักธรรมสร้างเครือข่ายทางการเมือง นักการเมืองมีการจัดการบริหารกิจกรรมทางการเมือง การบริหารท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น แสดงถึงการมีคุณธรรมทางการเมือง การจัดกิจกรรมทางการเมืองวิถีพุทธ นำหลักธรรมมาส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายทางการเมือง ลักษณะส่งเสริมการแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ การช่วยเหลือสังคม และการพัฒนาจิตใจ มีสติสัมปชัญญะสื่อสารทางการเมือง เน้นการสื่อสารอย่างสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน เข้าใจ รับฟัง และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น แม้เกิดความเห็นต่างทางการเมืองสามารถนำหลักธรรมมาช่วยจัดการความขัดแย้ง กลุ่มต่างๆ ทางการเมือง มุ่งเน้นการไกล่เกลี่ย หาทางออกร่วมกัน ด้วยความเมตตา กรุณา และความยุติธรรม

ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้หลักธรรมสร้างเครือข่ายทางการเมือง กลุ่มต่างๆ ทางเมืองท้องถิ่น แสดงความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจ และสร้างความร่วมมือทางการเมืองร่วมกันกับเครือข่าย พร้อมร่วมตัดสินใจเป็นไปอย่างมีเหตุผล ยุติธรรม และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย เกิดความสัมพันธ์อันดี ยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย มองปัญหาอย่างเป็นกลาง ยึดมั่นในหลักการ เหตุผล สมาชิกในเครือข่ายได้รับการพัฒนาทั้งด้านจิตใจและสติปัญญา เกิดการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูล และร่วมกันพัฒนาสังคม

4.การส่งเสริมเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น

การส่งเสริมเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น เป็นลักษณะนักการเมืองกระทำกิจกรรมทางการเมือง การจัดการและกระบวนการต่างๆ กระทำระหว่างนักการเมืองกับนักการเมือง นักการเมืองกระทำกับกลุ่มผู้สนับสนุนทางการเมือง กระทำกับกลุ่มผู้ไม่สนับสนุนทางการเมือง กระทำกับประชาชนทั่วไปให้เกิดการสนับสนุนทางการเมือง ที่มุ่งเน้นการพัฒนา เสริมสร้าง และสนับสนุนให้เครือข่ายทำงานทางการเมืองท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม หลักการแนวคิดทางการเมืองมาประยุกต์ใช้กับการจัดกิจกรรมทางการเมืองท้องถิ่น ส่งเสริมสร้างเครือข่ายทางการเมืองทุกระดับ เกิดการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่น กลุ่มสนับสนุนทางการเมืองท้องถิ่น สนับสนุนการฝึกอบรม พัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และศักยภาพของสมาชิกในเครือข่ายมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นการเรียนรู้และให้ประสบการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นโดยตรงและบทบาทของกลุ่มเพื่อน ในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการกล่อมเกลางานทางการเมืองนั้นก็มีลักษณะไม่เป็นทางการดังนี้ (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, 2565)

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม สร้างกิจกรรมทางการเมืองให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้: ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การรับรู้ ทัศนคติของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ของการเมือง เช่น การชอบหรือไม่ชอบนักการเมืองหรือพรรคการเมือง เป็นต้น จากประสบการณ์ของบุคคลหรือ

กลุ่มตนเองหรืออาจมาจากผู้อื่นหรือสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เกี่ยวกับทัศนคติ ท่าทีหรือแนวโน้มของ ความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ทางการเมือง (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, 2539)

ความรู้สึกร่วม อารมณ์ ความรู้ แบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูล และทรัพยากรระหว่างสมาชิก

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม สร้างกิจกรรมทางการเมืองให้เกิดสร้างความสัมพันธ์เริ่ม ตั้งแต่ระยะของการสร้างรัฐ ระยะของการสร้างชาติ ระยะของการขยายการมีส่วนร่วม ระยะของการ ขยายการแจกจ่ายทรัพยากร (Almond, Gabriel A. and Verba, Sidney, 2007) จนเกิดคุณธรรม สนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างสมาชิก

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม การสนับสนุนทรัพยากร: สนับสนุนทรัพยากร เงินทุน อุปกรณ์ สถานที่ และเทคโนโลยี

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม การสร้างระบบสนับสนุน พัฒนาระบบสนับสนุน กลไก โครงสร้าง และเครื่องมือ เพื่อช่วยให้เครือข่ายทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมสถาบันทาง การเมืองของประชาชนให้เข้มแข็งขึ้น สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่องใน การปฏิบัติภาระหน้าที่อย่างเป็นระบบ มีการกระจายอย่างทั่วถึง สามารถพึ่งพาตัวเองได้และมีความ คงทนสามารถเผชิญกับปัญหาแรงกดดันได้อย่างหนักแน่น มั่นคง ตลอดจนมีการพัฒนาและหมุนเวียน เปลี่ยนแปลงผู้นำและบุคลากรที่มีความสามารถได้โดย ราบรื่นและถ่ายโอนภารกิจอย่างต่อเนื่อง (เชาว นะ ไตรมาศ, 2558)

นักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม การติดตามและประเมินผล: ติดตามผล ประเมินผล และ พัฒนากิจกรรม โครงการ และกลไกต่างๆ ของเครือข่ายสู่การใช้คุณธรรมให้การเมืองท้องถิ่นเกิดการ พัฒนาการทางการเมือง การพัฒนาการบริหารและกฎหมาย รวมถึงการพัฒนาระบบราชการและ ระบบกฎหมายให้มีความก้าวหน้าทันกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2539) โดยเฉพาะนักการเมืองที่ต้องพร้อมรับการตรวจสอบคุณธรรม จริยธรรมทางการเมือง

ตัวอย่างการส่งเสริมเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรม

การจัดอบรม: จัดอบรมพัฒนาทักษะ องค์ความรู้ และศักยภาพของสมาชิก การจัดเวที แลกเปลี่ยนเรียนรู้: จัดเวทีให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ แบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูล และ ทรัพยากร การจัดการตนเองนั้นนอกจากการจัดการพัฒนาอย่างบูรณาการ แล้วยังมีการจัดการพัฒนา นโยบายอีกด้วย(ประเวศ วะสี, 2551) การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์: จัดกิจกรรม ส่งเสริม สนับสนุน ให้สมาชิก รู้จัก คำนึง และสร้างความสัมพันธ์ที่ดี รูปแบบการส่งเสริมวัฒนธรรมทาง การเมืองเชิงพุทธของผู้นำชุมชนจังหวัดขอนแก่น ผู้นำ ชุมชนและพระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ จากประชาชนในชุมชนและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใน การมีส่วนร่วมทางการเมือง การชักจูงโน้มน้าวให้ประชาชนในชุมชนไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง นำแนวคิดและการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมใน การส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองเชิงพุทธ เสริมให้การเมืองการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย สามารถนำไปบูรณาการให้เข้ากับการเป็นผู้นำตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักสารณีย ธรรม ๖, หลักอปปริหานิยธรรม ๗, หลักอริยปทัสส ๓, หลักออคติ ๔ และหลักธรรม คัมภีร์ครองโลก ๓. รูปแบบการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองเชิงพุทธของผู้นำชุมชน คือ การใช้หลักธรรมใน การส่งเสริมวัฒนธรรมการเมือง โดยวิธีการ การเลือกตั้งใช้หลักหลักออคติ ๔ และธรรมคัมภีร์ครองโลก การ

รณรงค์หาเสียงใช้หลักอธิปไตย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองใช้หลักหลักสารณียธรรม ๖ และบทบาทของผู้นำชุมชนในการกำหนดนโยบายใช้หลักอภิธานิธรรม ๗ (ชาญชัย ฮวดศรี, 2558)

การจัดตั้งกองทุนสนับสนุน: จัดตั้งกองทุน สนับสนุน เงินทุน อุปกรณ์ สถานที่ และเทคโนโลยี การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผล พัฒนาระบบ ติดตามผล ประเมินผล กิจกรรม โครงการ และ กลไกต่างๆ ของเครือข่าย กรณีเครือข่ายสตรีถูกมองอย่างกตัญญู ถูกลักษณะต่างๆ สตรีขาดโอกาส แสดงออกทางการเมือง ขาดความเคารพอันเนื่องจากพฤติกรรมข้อผิดพลาดในอดีต นักการเมืองนำ ปัญหาสร้างเครือข่ายสตรีทางการเมือง ชวนหญิงไทย และ LGBTQ ทุกคนมาร่วมกำลังเปลี่ยนแปลง ประเทศ จากการรวมกลุ่มทางการเมือง

คุณธรรมจิตสำนึกทางการเมืองของนักการเมือง สร้างนโยบาย เพื่อส่งเสริมและผลักดัน บทบาทสตรีให้มีความแข็งแกร่ง สามารถใช้กิจกรรมทางการเมืองดูแลสมาชิกเครือข่ายทางการเมือง เน้นกลุ่มสตรี เพื่อให้สตรีได้รับการยอมรับจากคนในสังคมไทย อย่างเสมอภาคเท่าเทียม ผ่านนโยบาย กองทุนพลังหญิง ให้เข้าถึงองค์ความรู้แหล่งทุนและตลาดเพื่อให้ผู้หญิงไทยที่อยากทำงานได้มีโอกาส ทำงาน สร้างอาชีพ สร้างโอกาส วันสตรีสากล

การเกิดผลใช้หลักธรรมส่งเสริมเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น เครือข่ายมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ สมาชิกมีศักยภาพ องค์ความรู้ ทักษะ และความสัมพันธ์ที่ดี เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปัน ความรู้ ข้อมูล ทรัพยากร และประสบการณ์ เกิดความร่วมมือ พัฒนา และขับเคลื่อนงาน กิจกรรม โครงการ ต่างๆ ของเครือข่าย การส่งเสริมเครือข่ายทางการเมือง ท้องถิ่นตามบริบท ความต้องการทางการเมือง การแก้ปัญหาความต้องการในท้องถิ่น และเป้าหมาย ของเครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่น กลุ่มเครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่นอาศัยคุณธรรมติดตามผล ประเมินผล และพัฒนากิจกรรม โครงการ กลไกต่างๆ ของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

การเมืองท้องถิ่นนำหลักธรรมมาส่งเสริมให้เครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่น จัดกิจกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระดับท้องถิ่น เกิดเครือข่ายทางการเมือง กลุ่มประชาชนในพื้นที่ ครอบคลุม ประเด็นต่างๆ เช่น การพัฒนาชุมชน การจัดการสาธารณะ การจัดการทรัพยากร ใช้หลักธรรม ใช้ คุณธรรมประจักษ์ ส่งเสริมประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาในท้องถิ่นมากขึ้น ร่วมต่อต้านคอร์รัปชัน ร่วมตรวจสอบนักการเมืองท้องถิ่นบริหารงานท้องถิ่นโปร่งใส ตรวจสอบได้ และร่วมพัฒนาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนสู่การพัฒนา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน จัดช่องทางในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ มีกลไกการตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่น แก้ไข ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม จัดการกระจายทรัพยากรและโอกาสอย่างเป็นธรรม

ตัวอย่างประเด็นสำคัญการเมืองท้องถิ่น

นโยบายการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษทางอากาศ น้ำเสีย ขยะมูลฝอย, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ, การพัฒนาระบบสาธารณสุขปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา, การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น

นโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น นโยบายเศรษฐกิจ แรงจูงใจการเบิกจ่ายงบประมาณให้ทันต่อ เหตุการณ์ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ การรักษาระเบียบวินัยทางการเงิน การคลัง ให้เป็นไปโดยความ ถูกต้อง รัดกุม และเหมาะสม ปรับลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และนำงบประมาณที่ปรับลดไปจัดทำ

โครงการที่สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจ ปรับปรุงและเร่งรัดการจัดเก็บภาษีให้ครอบคลุม ทั่วถึง และเป็นธรรม มีส่วนร่วมในการส่งเสริมอาชีพให้เกิดรายได้ของประชาชน

นโยบายการสร้างรายได้ ให้การสนับสนุนและผลักดันให้มีกระบวนการสร้างรายได้ให้กับประชาชนทุกระดับ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล และภาคเอกชน ที่ขอความร่วมมือกับท้องถิ่น ส่งเสริม ด้านการเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านการบริการและการท่องเที่ยว ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐบาล และภาคเอกชน ที่ขอความร่วมมือกับท้องถิ่น

นโยบายด้านการคมนาคม ส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ประสานงานในการพัฒนาระบบสื่อสารโทรคมนาคมให้ทั่วถึง เพื่อประโยชน์ในการรับและส่งสารสนเทศและความรู้ไปสู่ประชาชน มีส่วนร่วมในการปรับปรุงและพัฒนาระบบคมนาคมให้เชื่อมต่อกันระหว่างตำบลอย่างมีประสิทธิภาพ สะดวก รวดเร็วและปลอดภัย สร้างความร่วมมือกับประชาชน เพื่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และความปลอดภัยในการคมนาคม

นโยบายการพัฒนาแรงงาน ส่งเสริมให้เอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน เพื่อเพิ่มคุณภาพแรงงานและยกระดับมาตรฐานฝีมือแรงงาน โดยประสานงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่จะสนับสนุนมาตรการด้านต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาทักษะและฝีมือแรงงานสามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละชุมชนได้อย่างเหมาะสมเพื่อลดปัญหาการว่างงาน และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่นให้ดียิ่งขึ้น

นโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติแบบบูรณาการโดยยึดหลักธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการควบคุมและกำจัดการมลภาวะที่มีผลต่อสุขภาพ สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

นโยบายด้านเสริมสร้างสังคมเข้มแข็ง พัฒนาคนให้สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจและสติปัญญา รวมทั้งเสริมสร้างสังคมให้เข้มแข็งและยั่งยืนเพื่อให้ประเทศไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมคุณธรรม และสังคมที่สมดุล

ด้านสาธารณสุขและสุขภาพ เป็นการดำเนินการร่วมกับหน่วยงานสาธารณสุข ส่งเสริมด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรเพื่อนำไปใช้ในระบบบริการสุขภาพอย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัย จัดระบบการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตราย การป้องกันอุบัติเหตุและอุบัติภัย การควบคุมการเพิ่มจำนวนผู้ป่วยเอดส์และดูแลผู้ป่วยเอดส์อย่างเหมาะสมพร้อมกับสนับสนุนการสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านสุขภาพเร่งรัดกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพ การกีฬา และสนับสนุนให้เกิดองค์กรเครือข่ายควบคุมป้องกันโรคในทุกระดับ

ด้านกีฬา การดำเนินการร่วมกับหน่วยงานส่งเสริมด้านการกีฬาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ส่งเสริมกิจกรรมกีฬาระดับชุมชนและโรงเรียนเพื่อส่งเสริมสุขภาพโดยสนับสนุนบทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการกีฬาของตำบล

ด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด การดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจของผู้เสพยาเสพติดโดยให้ผู้ติดยาเสพติดสามารถเข้ารับการบำบัดและฟื้นฟูสภาพได้ทันทีโดยไม่มีความผิดทางกฎหมายพร้อมกันนี้จะจัดให้มีระบบการบริการบำบัดและ

ฟื้นฟู การฝึกอบรมด้านอาชีพ และการปรับสภาพแวดล้อมให้แก่ผู้เสพยาเสพติดอย่างทั่วถึง เพื่อให้ผู้เสพยาสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างปกติสุข

ด้านครอบครัว เด็ก เยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ การดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเป็นนโยบายในการสร้างครอบครัวให้อบอุ่นและเข้มแข็งเป็นหน่วยพื้นฐานในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและเป็นภูมิคุ้มกันจากปัญหาสังคมแก่สมาชิกทุกวัยในครอบครัว

นโยบายการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เตรียมความพร้อมการจัดการศึกษา ในการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดบูรณาการทางการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและกีฬา ในการให้การศึกษาอบรมแก่เด็กและเยาวชน ด้านการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาศาสนสถานให้สะอาด ร่มเย็น สงบสุข เพื่อให้เป็นประโยชน์ด้านจิตใจต่อชุมชน ด้านวัฒนธรรม ส่งเสริมให้นักเรียนอนุรักษ์ เผยแพร่ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทย พัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้

นโยบายความปลอดภัยของประชาชน ดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดูแลให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยมุ่งเน้นมาตรการทั้งการป้องกันและการปราบปรามอาชญากรรมทุกประเภทพร้อมทั้งจัดระบบป้องกันสาธารณภัยและอุบัติภัยอย่างมีประสิทธิภาพทั่วถึงและทันทั่วถึง สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมและสาธารณภัยในชุมชน

นโยบายการบริหารราชการท้องถิ่น การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพของหน่วยงาน สร้างความโปร่งใส และการให้บริการประชาชน เพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม

การแสดงบทบาททางการเมืองของประชาชน เมื่อรับการส่งเสริมและร่วมกิจกรรมทางการเมืองกับนักการเมืองท้องถิ่น ศึกษาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น ร่วมแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่น การรับการส่งเสริมในฐานะเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นโดยตรงหรือโดยอ้อม ควรตระหนักว่า การเมืองท้องถิ่น เป็นเรื่องใกล้ตัวของประชาชนทุกคน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และยั่งยืน

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

องค์ความรู้สำคัญ คือการพบว่าการเมืองท้องถิ่นไม่ได้จำกัดอยู่แค่เรื่องของอำนาจและการแบ่งปันทรัพยากร แต่สามารถบูรณาการเข้ากับ "หลักธรรม" เพื่อสร้างเครือข่ายการเมืองที่มีคุณธรรม (Moral Politics) ซึ่งเน้นความโปร่งใสและประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างเครือข่ายที่ยั่งยืนไม่ได้เกิดจากการใช้ทุนทรัพย์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการใช้หลักเมตตา กรุณา และการมีส่วนร่วม (ฉันทามติ) ซึ่งช่วยให้การเมืองท้องถิ่นเข้มแข็งและสามารถขยายไปยังการเมืองระดับจังหวัดหรือระดับประเทศได้

การนำหลักอริยสัจ 4 และมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและหาทางออกที่สมดุล ไม่ตึงหรือหย่อนจนเกินไป ช่วยลดความขัดแย้งในระดับเครือข่ายทางสังคมได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

สำหรับนักการเมืองท้องถิ่น ควรนำหลัก "ธรรมาภิบาล" มาเป็นบรรทัดฐานหลักในการทำงาน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (ฉันทามติ) เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและลดปัญหาการทุจริต

สำหรับเครือข่ายภาคประชาชน ควรใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการติดตามและตรวจสอบ (Check and Balance) การทำงานของนักการเมือง โดยมุ่งเน้นความถูกต้องยุติธรรมมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัว

การสร้างวัฒนธรรมทางการเมือง ควรจัดกิจกรรมสร้างเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือผู้ยากไร้ และสาธารณประโยชน์ (หลักกรุณา) เพื่อสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับสมาชิกในเครือข่าย

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาและวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างท้องถิ่นที่นำหลักพุทธธรรมไปใช้กับท้องถิ่นทั่วไป เพื่อดูความแตกต่างของดัชนีความสุขของประชาชนหรือระดับความโปร่งใส

2) ศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับ "การเมืองคุณธรรม" ในบริบทของสังคมดิจิทัลว่าเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นมีการปรับตัวและสื่อสารหลักธรรมผ่านเทคโนโลยีอย่างไร

บทสรุป

การสร้างและพัฒนาเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นรากฐานในการดำเนินงาน เพื่อเปลี่ยนผ่านจากการเมืองที่เน้นพรรคพวกหรือผลประโยชน์ส่วนตนไปสู่ "การเมืองคุณธรรม" โดย 1) การใช้หลักธรรมเป็นกลไกขับเคลื่อน เช่น การนำหลักธรรมาภิบาล, ฉันทามติ, อริยสัจ 4 และมัชฌิมาปฏิปทา มาใช้ในการบริหารจัดการเครือข่าย ช่วยให้การดำเนินงานทางการเมืองมีความโปร่งใส ยุติธรรม และสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างตรงจุดบนทางสายกลาง 2) การเมืองท้องถิ่นวิถีพุทธเน้นการครองใจประชาชนผ่านหลักเมตตากรุณา มุ่งเน้นการสาธารณประโยชน์และการช่วยเหลือผู้ยากไร้ ซึ่งเป็นการสร้างฐานมวลชนที่มั่นคงและศรัทธาในตัวผู้นำอย่างแท้จริง 3) การบูรณาการหลักธรรมส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมการใช้อำนาจอย่างรับผิดชอบ พร้อมรับการตรวจสอบจากประชาชน (Accountability) ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือในระดับฐานราก ดังนั้นเครือข่ายการเมืองท้องถิ่นที่ยึดถือหลักธรรม ไม่เพียงแต่จะช่วยสร้างนักการเมืองที่มีคุณภาพในระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาไปสู่การเมืองระดับประเทศที่มีเสถียรภาพ และนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนโดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2549). **สังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชาญชัย ฮวดศรี. (2558). รูปแบบการส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองเชิงพุทธของผู้นำชุมชนจังหวัดขอนแก่น. **การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร**. ณ หอประชุมที่ปึงกรัศมีโชติชั้น 3 มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร วันที่ 22 ธันวาคม 2558.
- เชาวนะ ไตรมาศ. (2558) **การเสริมสร้างภาคประชาชนกับการสร้างฐานรากประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมในศูนย์ประชุมสหประชาชาติ**, กรุงเทพฯ : ส.เจริญการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2551). **การเมืองภาคพลเมืองและการพัฒนาการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ปรีชา อุตระกุล และคณะ. (2561). ประชาสังคมกับการเสริมสร้างธรรมาภิบาลท้องถิ่นเพื่อพัฒนาระบบและกลไกในการ ป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน กรณีศึกษาจังหวัดนครราชสีมา. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2556). **สังคมวิทยาการเมือง**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2551). **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน**, กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. (2539). **เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 7. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2539). **ทัศนคติทางการเมืองของเด็กและเยาวชนในกรุงเทพฯ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Almond, Gabriel A. and Verba, Sidney. (2007). **The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations**. 5th Edition. California: Sage Publications. Inc.